

Ks. Marian N o w a k, *Podstawy pedagogiki chrześcijańskiej*, Lublin 1995.

Po upadku totalitarnego systemu komunistycznego polska pedagogika, niewątpliwie znalazła się w głębokim kryzysie. Odzyskanie wolności, demokratyzacja struktur państwa, reforma systemu oświaty, a ponadto upodmiotowienie człowieka i pluralizm światopoglądowy postawiły nie tylko przed pedagogami pytanie: „Jak wychowywać?”

Jakkolwiek odpowiedź na to pytanie z perspektywy kilku lat funkcjonowania demokratycznego państwa jest trudna, to jednak dyskusje pedagogów świadczą, że wciąż trwają poszukiwania w kwestii przedmiotu, celu i roli nauk pedagogicznych po upadku komunizmu. W. Theiss w przedmowie do drugiego wydania cennej książki S. Kunowskiego pt. *Podstawy współczesnej pedagogiki* (Warszawa 1993), która przetrwała „próbę czasu” (wyd. 1. 1981 r.), pisząc o tych trwających dyskusjach pedagogów poszukujących dróg wyjścia z impasu określanego mianem „wychowanie na rozdrożu”, wyszczególnił dwie tendencje: „pierwsza ma charakter rozliczeniowy, dotyczy tzw. pedagogiki socjalistycznej i jej naukowych przedstawicieli”, druga „to poszukiwanie teoretycznych i społecznych fundamentów dla nowej pedagogiki”. Zauważa on także, że „wśród różnych orientacji i poglądów, które występują na tym polu, nie brak hasła tzw. nowej lewicy, neomarksizmu, postmodernizmu czy ruchu New Age” (S. K u n o w s k i, *Podstawy pedagogiki*, Warszawa 1993, s. 7).

Książka ks. M. Nowaka stanowi niewątpliwie ważny i konstruktywny głos w tej dyskusji pedagogów. Odnosi się ona do pedagogiki chrześcijańskiej, tym bardziej więc nie może nie zostać zauważona w kraju o głębokich tradycjach chrześcijańskich, w którym hasła liberałów czy postmarksistów na tle kryzysu gospodarczego są wciąż dynamiczne.

Recenzowana książka składa się z 5 rozdziałów oraz wstępu i zakończenia. Niekonwencjonalny wstęp, pt. „Historia, stan i koncepcja pedagogiki chrześcijańskiej”, ukazuje sens wychowania chrześcijańskiego w kontekście historycznym, wkład filozofii i teologii w rozwój pedagogiki oraz obrazuje fenomen wychowania w życiu człowieka jako jeden z rodzajów ludzkiej *praxis*.

Rozdział 1. pt. „Pedagogika i pedagogika chrześcijańska” omawia kwestie związane z pedagogiką w płaszczyźnie praktyki i teorii, ujmując ją także w kontekście ekonomicznym, społecznym i kulturowym. Ponadto charakteryzuje ją jako naukę, uwzględniając zarówno przedmiot badań pedagogiki, jej źródła, jak i wkład poszczególnych nauk do rozwoju tej dziedziny wiedzy. W rozdziale tym uwzględniono również strukturę pedagogiki jako dyscypliny naukowej, zaprezentowano jej działy oraz tzw. pedagogiki szczegółowe, opierając się na następujących kryteriach: wieku, za-

kresu badań i refleksji rzeczywistości wychowania oraz perspektywy badania. W zakończeniu tego rozdziału dokonano usystematyzowania poszczególnych dyscyplin w pedagogice.

W rozdziale 2. autor rozważa zagadnienie wychowania i edukacji wśród chrześcijan i stara się odpowiedzieć na dwa pytania: jak wychowują się chrześcijanie? oraz jak rozumieć wychowanie i jakie są jego czynniki? Aby odpowiedzieć na te pytania, najpierw zwrócił on uwagę na trudności w definiowaniu podstawowych pojęć w pedagogice, jak np. edukacja, wychowanie, formacja zarówno w sensie lingwistycznym, jak i pojęciowym – a następnie przedstawił je w historycznym rozwoju i uwzględnił wzajemne relacje między tymi pojęciami. W dalszej części rozdziału, skupiając się na terminie wychowanie, wskazał na wieloznaczne i różne używanie tego pojęcia zarówno w szerokim jak i wąskim znaczeniu. Rozumiejąc wychowanie jako jedną z form działalności ludzkiej, autor wyróżnił wiele aspektów charakteryzujących działalność człowieka, ujmując je w następującej konwencji: wychowanie jako działalność ludzka świadoma i celowa, wychowanie jako działanie o charakterze społecznym. Ukazał również aspekty charakteryzujące wychowanie od strony zjawiskowej, czyli wychowania widzianego jako jeden z rodzajów działalności ludzkiej o charakterze społecznym, prezentując je w następujących zagadnieniach: wychowanie jako pomoc w „socjalizacji”, „inkulturacji”, „personalizacji” i „emancypacji” oraz wychowanie rozumiane w kontekście ewangelizacji i zbawienia chrześcijańskiego. Wskazał także na niewystarczalność dotychczasowych ujęć pojęcia „wychowanie” i konieczność bardziej precyzyjnego i odpowiedniego zrozumienia wychowania. Krytycznie odniósł się do tych pedagogów, którzy poszukiwali sposobów wyróżnienia tego, co jest „specyficznie pedagogiczne”, czyli tzw. specyficznie wychowawcze. Zdaniem autora w ten sposób dąży się do wyraźnego rozróżnienia „pomiędzy tym, co jest typowo wychowawcze (istotnie wychowawcze), a tym, co ma jedynie znaczenie wychowawcze” (s. 83). Szczególnie cenną uwagą autora jest wskazanie na zanik używalności takich pojęć, jak „wychowanie naturalne”, „wychowanie funkcjonalne” i „wychowanie intencjonalne”. Krytykując redukcjonistyczne ujęcia wychowania, autor uznaje osobę ludzką za *primum* (podstawę) w definiowaniu pojęcia „wychowanie” w pedagogice, przeprowadzając analizę rozumienia pojęcia osoby w kategoriach teologicznych, ontologicznych, etyczno-moralnych, bytu racjonalnego oraz w sensie psychologicznym i socjo-psychologicznym, wskazując jednocześnie na implikacje rozumienia pojęcia „osoba” dla wychowania, określając specyfikę rozumienia wychowania i kreśląc schemat struktury wychowania chrześcijańskiego.

W rozdziale 3. zatytułowanym „Pedagogika chrześcijańska a inne systemy wychowania”, autor wskazuje na inne nurty współczesnego myślenia o wychowaniu, ukazując krótko sytuację w Polsce po II wojnie światowej, a następnie przedstawia przegląd systemów wychowania, jaki kształtował się w sytuacji kulturalnej i politycznej w większości państw europejskich i która zaczyna odzwierciedlać się we współczesnej myśli pedagogicznej w Polsce.

W rozdziale IV pt. „Wychowanie rodzinne czy wychowanie społeczne?”, ks. Nowak zajął się kwestią odpowiedzialności i odpowiedzialnych za wychowanie. Stawiając pytanie: czy rodzina czy też społeczność (państwo, Kościół, różne organizacje społeczne) powinny przejąć odpowiedzialność za wychowanie młodego pokole-

nia, rozważa je z jednej strony w kontekście wychowania jednostkowego indywidualnego, z drugiej zaś – społecznego i kolektywnego, aby następnie przedstawić antropologiczne podstawy obu koncepcji wychowania, konsekwencje tych stanowisk dla pedagogiki i wychowania, i opowiedzieć się za kooperacją rodziny i państwa w zakresie wypełniania praw i zadań związanych z nauczaniem i wychowaniem.

Rozdział 5. jest zatytułowany „Rola i sens wartości w procesie wychowania chrześcijańskiego”. Wychowanie człowieka zawsze jest połączone z celem wychowania czy też nauczania, a te z kolei wprowadzają problematykę wartości i łączą się z aksjologicznym wymiarem procesu wychowania i nauczania. Dlatego też autor książki, podejmując problem wartości w procesie wychowania, który jest różnie w literaturze ujmowany, z jednej strony wprowadza czytelnika w pojęcie antynomii, jaka istnieje pomiędzy światem subiektywnym (własnym) wychowanka a obiektywnym (zewnętrznym), wyszczególniając wartości osobowe i moralne, z drugiej zaś – ukazuje trudności związane z problematyką wartości w pedagogice, wskazując na zagrożenia ze strony: pozytywistycznej koncepcji nauki, relatywizmu w postaci tzw. kulturalizmu – czyli radykalnej krytyki obecnej kultury i tzw. marksizmu lewicującego przejawiającego się w przekonaniu, że kultura powinna służyć klasie dominującej – oraz indyferentyzmu. Ponadto formułuje podstawowe pojęcia związane z problematyką wartości i wychowania w pedagogice w zakresie celów wychowania i nauczania, norm społecznych, celów własnych (subiektywnych) i celów instytucjonalnych, celu ostatecznego (w wychowaniu chrześcijańskim) oraz kreśli strategię wychowania do wartości i prezentuje aktualne wartości w wychowaniu.

Ostatni rozdział pracy ks. Nowaka jest poświęcony roli wychowawcy w wychowaniu dzieci i młodzieży. Na tle problemów pedagogicznych autor analizuje pojęcie „wychowawcy” i próbuje odpowiedzieć na pytanie, co to znaczy być wychowawcą (być ojcem i matką, czuć się odpowiedzialnym, mieć miłość wychowującą).

Ważną kwestią poruszoną przez autora jest wyszczególnienie podstawowych grup wychowawców: rodzice, wychowawcy wspierający, społeczność państwowa i wyznaniowa. Uwydatnione także zostało stanowisko Kościoła katolickiego w zakresie uprawnień wychowawczych w odniesieniu do rodziców i wychowawców oraz podkreślone uprawnienia państwa i Kościoła wobec działalności wychowawczej.

Rozdział ten zamykają rozważania na temat wychowawcy i jego funkcji w procesie wychowania dzieci i młodzieży oraz wobec współczesnych wyzwań edukacyjnych.

Książka ks. Nowaka, opowiadająca się za powszechną odpowiedzialnością wszystkich za wychowanie, to nie tylko logiczny i przekonujący wykład pedagogiki chrześcijańskiej: autor zwraca w niej uwagę także na współczesne zagrożenia cywilizacyjne.

Jakkolwiek już sam fakt doboru treści, ich klarownej organizacji, bogactwa prezentowanej literatury przedmiotu i dyskursywność ujęcia przesądzają o wartości tej pracy, to jednak nie sposób nie zauważyć pewnych – w moim odczuciu – mankamentów. Brakuje np. przedstawienia stanu badań pedagogicznych zarówno w Polsce jak i zagranicą oraz dokonania jego wartościowania. Powinno znaleźć się to we wstępie do książki. Zbyt mało jest też odniesień do związku pedagogiki – jako dyscypliny naukowej – z praktyką edukacyjną pojmowaną jako działalność wychowaw-

cza. Ponadto autor nazbyt skąpo wykorzystał aspekty historycznego dziedzictwa wychowania.

Uwagi te nie przesądzają o wartości pracy, która zapewne znajdzie się wśród podstawowych lektur z zakresu pedagogiki. *Podstawy pedagogiki chrześcijańskiej* – to niewątpliwy sukces autora. Są one uwieńczeniem jego krajowych i zagranicznych studiów pedagogicznych. Wydaniem tej książki sekcja pedagogiki Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego może niewątpliwie nawiązać do dziedzictwa prof. Stefana Kunowskiego.

Jan Draus

Nauki społeczne o młodzi, red. T. Ożóg, Lublin 1994, ss. 160, Norbertinum

Publikacja ta to zbiór referatów, a także rozszerzonych „głosów w dyskusji” zaprezentowanych na zorganizowanym przez Koło Naukowe Studentów Pedagogiki Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego II Tygodniu Pedagogicznym. Sympozjum to odbyło się na KUL-u w dniach 25-27 XI 1992 r.

O wartości tej publikacji świadczy już fakt, iż dotyczy ona ludzi młodych i z ich inicjatywy powstała. Wydaje się, że cenne byłoby kontynuowanie rozpoczętych przez studentów prac zmierzających do wszechstronnego ukazania młodzi i kontekstu jej życia we współczesnym świecie, zwłaszcza że młodym organizatorom udało się zaprosić do współpracy grono wybitnych specjalistów z zakresu pedagogiki, socjologii i psychologii.

Problematyka dotycząca młodzi jest obecna już od kilkadziesiąt lat w piśmiennictwie zachodnim. W Polsce natomiast nie ma ona tak bogatej tradycji, gdyż w większości wypadków w naukach społecznych prowadzono tylko fragmentaryczne badania na temat młodzi. Zachodzące obecnie w naszym kraju zmiany polityczne i społeczno-gospodarcze zmuszają badaczy do przygotowania ogólnych opracowań, zmierzających do ukazania zagadnień związanych z młodzią. Dlatego omawiana publikacja jest cenna, gdyż próbuje określić kondycję młodzi polskiej i prognozy jej dotyczące. Przedstawia również całe spektrum problematyki związanej z ludźmi młodymi, poczynając od preferowanych przez nich systemów wartości aż po formy subkultury młodzi.

Książka zawiera 10 artykułów i jest podzielona na 3 części: pedagogiczną, socjologiczną i psychologiczną. Część pedagogiczną rozpoczyna tekst autorstwa T. Kukołowicz pt. *Młodość i jej wartości* (s. 9-13), który jest ogólnym wprowadzeniem pokazującym znaczenie współżycia wszystkich generacji, w tym szczególną rolę młodzi jako części społeczeństwa wnoszącej do niego swój świat wartości. Ludzie młodzi – w opinii autorki – to ta kategoria wieku, która z jednej strony buntuje się przeciwko zastanemu światu, dąży do zmian, poddaje się wielkim ideom braterstwa, przyjaźni, wolności i równości, a z drugiej – jako podatna na wpływy – najbar-